

Agnieszka Fihel

Wydział Nauk Ekonomicznych
Uniwersytet Warszawski

PRZESTRZENNY WZORZEC OSIEDLANIA SIĘ CUDZOZIEMCÓW W POLSCE¹

Od ponad pięćdziesięciu lat Polska pozostaje krajem emigracyjnym, a napływ cudzoziemców do naszego kraju pozostaje zjawiskiem stosunkowo marginalnym. Jednakże transformacja ustrojowa i związane z nią otwarcie granic umożliwiły swobodny przepływ ludności zarówno z, jak i do Polski. W końcu lat 80. XX w. rozpoczął się napływ imigrantów² z różnych stron świata. Część z nich ma zamiar pozostać w naszym kraju na wiele lat. Warto zatem śledzić na bieżąco mobilność międzynarodową cudzoziemców przebywających w Polsce, ich zachowania na rynku pracy oraz aktywność społeczną i kulturalną. W artykule przeprowadzono analizę przestrzennego wzorca osiedlania się imigrantów w Polsce, tworzenia przez nich skupisk narodowościowych i koncentracji przestrzennej. Dokonano pomiaru koncentracji przestrzennej imigrantów oraz zweryfikowano wpływ wybranych cech cudzoziemców na stopień koncentracji.

SEGREGACJA PRZESTRZENNA GRUP ETNICZNYCH I NARODOWOŚCIOWYCH

Zamieszkiwanie tego samego terenu przez różne grupy etniczne lub narodowościowe może pociągać za sobą segregację przestrzenną ich przedstawicieli. Segregacja czy też koncentracja w wybranych miejscach członków grup mniejszościowych z reguły utrudnia im integrację kulturową, społeczną i ekonomiczną z grupą dominującą (Massey, 1985). Jeszcze przed drugą wojną światową

¹ Artykuł powstał dzięki danym zebranych w badaniu „Od zbiorowości do społeczności: rola migracji osiedleńczej w tworzeniu się społeczności imigranckich i społeczeństwa wielokulturowego”, grant KBN nr 2H02E 021 25.

² Dla określenia osoby, która nie posiada obywatelstwa polskiego używane są zamiennie określenia: imigrant, obcokrajowiec, cudzoziemiec.

zaobserwowano w amerykańskich okręgach metropolitalnych tworzenie się gett, których mieszkańcy – przedstawiciele mniejszości rasowych oraz imigranci pierwszego pokolenia – nie włączali się do głównego nurtu życia społeczno-gospodarczego, lecz tworzyli własne odizolowane środowiska. W enklawach etniczno-narodowościowych – zamkniętych, samowystarczalnych minigospodarkach (Waldinger, Der-Martirosan, 2001) – przedstawiciele grup mniejszościowych mają ograniczoną motywację do nauki języka i wzorów zachowań kultury głównej. Jeżeli członkowie mniejszości cechują się gorszym wykształceniem oraz niższym statusem ekonomicznym od pozostałych grup społecznych, ich segregacja terytorialna pociąga za sobą koncentrację biedy (Carter, Schill, Wachter, 1998). Tworzenie się *underclass*³ – grupy osób biednych i wykluczonych z głównego nurtu społecznego sprzyja rozprzestrzenianiu się zachowań patologicznych. Są one często jedynymi dostępnymi wzorami zachowań dla dorastających w getcie dzieci i młodzieży i w ten sposób koło biedy i przestępczości się zamyka.

Przedstawiony wyżej schemat segregacji przestrzennej jest bardzo uproszczony. Nie zawsze koncentracja terytorialna przedstawicieli grup mniejszościowych pociąga za sobą wykluczenie społeczne, biedę i patologie. Równie dobrze zamiast izolacji kulturowej oraz braku społecznej partycypacji koncentracja osób z grupy mniejszościowej może ułatwiać poznanie kultury oraz języka kraju przyjmującego oraz znalezienie pracy. Zależy to od wybranych charakterystyk przedstawicieli mniejszości etnicznej lub narodowej: poziomu wykształcenia, motywacji ekonomicznych i aspiracji społecznych. Nie bez powodu getta opuszczają przedstawiciele drugiego pokolenia imigrantów. Posiadają oni często lepsze od rodziców umiejętności, chociażby językowe, a także chcą uczestniczyć w głównym nurcie życia społeczno-ekonomicznego.

Zagadnienie segregacji przestrzennej grup mniejszościowych interesowało badaczy amerykańskich jeszcze przed drugą wojną światową⁴. Wtedy to powstawały w dużych amerykańskich miastach odrębne dzielnice zamieszkałe wyłącznie przez imigrantów oraz przedstawicieli mniejszości etnicznych. Segregacja przestrzenna stała się faktem, kiedy po drugiej wojnie światowej biali przedstawiciele klasy średniej masowo opuścili miasta i przenieśli się na przedmieścia okręgów metropolitalnych. W centrach miast pozostali imigranci, Murzyni oraz osoby biedne.

Zjawisko segregacji przestrzennej można obserwować, choć na o wiele mniejszą skalę, w krajach Europy Zachodniej przyjmujących obcokrajowców: Francji, Niemczech, Holandii. W Polsce bardzo mała skala imigracji oraz duża liczba

³ Takiego określenia użył Douglas S. Massey (1990) dla opisanego Afroamerykanów, których proces wykluczenia rozpoczął się w dużych amerykańskich miastach już w latach 70. XX w.

⁴ Literatura dotycząca segregacji przestrzennej, asymilacji imigrantów, powstawania enklaw etnicznych, *underclass* oraz suburbanizacji powstawała przez ostatnie pięćdziesiąt lat i jest ona ogromna. Wystarczy wymienić tylko kilku wybitnych amerykańskich autorów: Douglasa Massey'a, Karla i Alnę Taeuber, Jamesa Colemana, Otisa Duncana, Johna Logana. Polski socjolog Jan Węgleński (1988, 2001) podsumowuje te zjawiska w swoich publikacjach.

kierunków napływu cudzoziemców uniemożliwiają powstawanie enklaw cudzoziemskich. Jednakże istnieje specyficzny wzór rozmieszczenia terytorialnego przedstawicieli poszczególnych grup obcokrajowców i można zmierzyć stopień ich koncentracji.

NAJNOWSZA IMIGRACJA DO POLSKI – SKALA ZJAWISKA I GŁÓWNE KIERUNKI NAPŁYWU

Według danych Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców (URiC) w dniu 1 września 2004 roku mieszkało w Polsce 84 729 cudzoziemców. Są to osoby, które przebywają na podstawie zezwolenia na zamieszkanie na czas określony (49 502 osoby, czyli 58,4%), zezwolenia na osiedlenie się (31 996, czyli 37,8%) oraz obywatele Unii Europejskiej (3 231, czyli 3,8%). Tym samym nie uwzględniono osób przebywających w Polsce nielegalnie oraz krótkoterminowo, tj. na podstawie wiz turystycznych.

Innym źródłem informacji o cudzoziemcach mieszkających w Polsce jest Narodowy Spis Powszechny (GUS, 2003). Jeśli chodzi o liczbę imigrantów „osiedleńczych”, jest ona zbliżona do odpowiadającej jej w spisie kategorii ludności faktycznie zamieszkałej bez polskiego obywatelstwa (rachmistrzowie zarejestrowali 40 185 takich osób). Jednakże w przypadku cudzoziemców, którzy nie posiadają w Polsce stałego meldunku (tj. przebywających na podstawie zezwolenia na zamieszkanie na czas określony), wyniki Spisu wyraźnie zaniżają ich liczbę.

Według danych URiC liczba imigrantów jest stosunkowo mała w porównaniu z całkowitą liczbą mieszkańców Polski: stanowi ona około 2‰ ludności naszego kraju. Odsetek ten należy do najniższych w Europie: średnio w latach 1999–2002 wynosił on 1,1% na Węgrzech, w Czechach 2,3%, w Wielkiej Brytanii 4,5%, w Danii 4,9%, w Szwecji 5,3%, Francji 5,6%, w Austrii i Niemczech po 8,8% (OECD, 2005)⁵. Imigracja do Polski jest także zjawiskiem bardzo nowym: prawie 50% pierwszych zezwoleń na legalny pobyt w Polsce zostało wydanych w roku 2000 lub później. Tylko 38% imigrantów posiada zezwolenie na osiedlenie się, o które mogą się ubiegać osoby mieszkające w Polsce nieprzerwanie od 5 lat.

Bliskość geograficzna pomiędzy krajem wysyłającym a Polską wydaje się kluczową charakterystyką współczesnych migracji do Polski. Do naszego kraju przybywają przede wszystkim obywatele byłego ZSRR (44%) oraz krajów europejskich (29%), a cudzoziemcy pochodzący z odległych regionów świata, na przykład z Azji (poza b. ZSRR), Afryki oraz obu Ameryk, stanowią nieznaczny odsetek wszystkich imigrantów (tablica 1). Co więcej, pomimo tego że liczba krajów pochodzenia w rejestrze URiC przekracza 150, to 60% cudzoziemców

⁵ Imigrantów można definiować na kilka sposobów. Przywołane tu odsetki dotyczą osób nieposiadających obywatelstwa danego kraju.

Tablica 1. Cudzoziemcy w Polsce według regionu pochodzenia, stan na 01.09.2004 r.
Foreigners living in Poland by the region of origin, as on 1st September, 2004

Region świata <i>Region of origin</i>	Liczba osób <i>Absolute numbers</i>			W procentach <i>In percent</i>		
	Ogółem* <i>Total*</i>	Mężczyźni <i>Men</i>	Kobiety <i>Women</i>	Ogółem <i>Total</i>	Mężczyźni <i>Men</i>	Kobiety <i>Women</i>
Europa Środkowo-Wschodnia ^a <i>East-Central Europe^a</i>	6 891	4 067	2 801	8,2	9,1	7,1
Europa Zachodnia ^b <i>Western Europe^b</i>	17 413	12 248	5 162	20,8	27,5	13,2
b. ZSRR ^c <i>Former USSR^c</i>	37 026	12 684	24 001	43,8	28,5	61,2
Bliski Wschód ^d <i>Middle East^d</i>	3 342	2 874	440	4,0	6,4	1,1
Daleki Wschód <i>Far East</i>	9 886	6 228	3 609	11,7	14,0	9,2
Ameryka Północna <i>North America</i>	3 957	2 330	1 625	4,7	5,2	4,1
Ameryka Południowa ^e <i>South America^e</i>	905	610	290	1,1	1,4	0,7
Australia i Oceania <i>Australia</i>	322	207	115	0,4	0,5	0,3
Afryka <i>Africa</i>	3 230	2 588	613	3,8	5,8	1,6
Bez obywatelstwa <i>Stateless persons</i>	1 308	747	555	1,6	1,7	1,4
Ogółem <i>Total</i>	84 280	44 583	39 211	100,0	100,0	100,0

^a Kraje byłego bloku socjalistycznego, poza ZSRR. ^b Pozostałe kraje europejskie. ^c W tym kraje bałtyckie. ^d Kraje arabskie Bliskiego Wschodu, Turcja oraz Izrael. ^e Włączając kraje Ameryki Środkowej.

^a *Former socialist countries, excluding former USSR.* ^b *Other European countries.* ^c *Including Baltic states.* ^d *The Arab countries, Turkey and Israel.* ^e *Including Middle America.*

* Z powodu braku danych dla 935 osób liczebności dla kobiet i mężczyzn nie sumują się do ogółem.

* *Numbers of men and women do not sum up to the total numbers because of lacking data.*

Źródło: na podstawie danych Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców.
Source: based on data of the Office for Repatriation and Aliens

mieszkańcych w Polsce pochodzi tylko z 10 krajów. Prawie 40% obcokrajowców pochodzi z krajów bezpośrednio sąsiadujących z Polską.

Głównym krajem wysyłającym swoich obywateli do Polski jest Ukraina. Ukraińcy stanowią prawie jedną piątą wszystkich imigrantów mieszczących w naszym kraju (tablica 2) i aż 44% wszystkich cudzoziemców pochodzących z b. ZSRR. Drugie i trzecie miejsce na liście wszystkich krajów wysyłających

Tablica 2. Cudzoziemcy w Polsce według kraju pochodzenia (15 najważniejszych krajów), stan na 01.09.2004 r.
Foreigners living in Poland by the country of origin (15 of the most important countries), as on 1st September, 2004

Kraj pochodzenia Country of origin	Liczba osób <i>Absolute numbers</i>			Procent wszystkich cudzoziemców <i>Percent of all foreigners</i>
	Ogółem* Total*	Mężczyźni <i>Men</i>	Kobiety <i>Women</i>	
1. Ukraina <i>1. Ukraine</i>	16 469	5 382	11 014	19,4
2. Rosja <i>2. Russia</i>	5 456	1 798	3 546	6,4
3. Białoruś <i>3. Belarus</i>	4 719	1 487	3 174	5,6
4. Niemcy <i>4. Germany</i>	4 657	3 259	1 396	5,5
5. Wietnam <i>5. Vietnam</i>	4 486	2 986	1 490	5,3
6. Stany Zjednoczone <i>6. the United States</i>	3 227	1 920	1 307	4,6
7. Francja <i>7. France</i>	2 803	1 845	958	3,8
8. Armenia <i>8. Armenia</i>	2 723	1 530	1 154	3,3
9. Wielka Brytania <i>9. the United Kingdom</i>	2 173	1 608	565	3,2
10. Bułgaria <i>10. Bulgaria</i>	1 626	1 018	599	2,6
11. Kazachstan <i>11. Kazakhstan</i>	1 483	593	882	1,8
12. Serbia i Czarnogóra <i>12. Serbia and Montenegro</i>	1 451	979	466	1,7
13. Włochy <i>13. Italy</i>	1 322	1 076	246	1,6
14. Szwecja <i>14. Sweden</i>	1 297	831	466	1,5
15. Indie <i>15. India</i>	1 123	792	320	1,3
Razem <i>Total</i>	55 015	27 104	27 583	68,0

* Z powodu braku danych liczebności kobiet i mężczyzn nie sumują się do ogółem.

* *Numbers of men and women do not sum up to the total number because of lacking data.*

Źródło: na podstawie danych Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców.
Source: based on data of the Office for Repatriation and Aliens.

zajmują dwa inne kraje b. ZSRR, a jednocześnie wschodni sąsiedzi Polski: Rosja i Białoruś, z każdego z tych krajów pochodzi około 6% wszystkich cudzoziemców. W rezultacie co trzeci cudzoziemiec mieszkający w Polsce jest obywatelem Ukrainy, Rosji albo Białorusi. Co piąty cudzoziemiec mieszkający w Polsce jest obywatelem jednego z krajów Europy Zachodniej: przede wszystkim Niemiec (6%), Francji (4%) i Wielkiej Brytanii (3%). Natomiast Europa Środkowo-Wschodnia jest reprezentowana głównie przez Bułgarię (3%) oraz Serbię i Czarnogórę (2%).

Cudzoziemcy pochodzący z odległych regionów świata tzn. z Azji (poza byłym ZSRR), obu Ameryk, Afryki czy Australii i Oceanii stanowią nieznaczny odsetek wszystkich cudzoziemców mieszkających w Polsce. Wśród nich wyróżniają się obywatele Wietnamu oraz Stanów Zjednoczonych, zajmując wysokie (odpowiednio piątą i szóstą) pozycje na liście krajów wysyłających. Początki napływu Wietnamczyków do Polski wiążą się przede wszystkim z wymianą studencką, której nasilenie przypadło na lata 70. XX w. (Grzymała-Kazłowska, 2004).

WZORZEC ROZMIESZCZENIA TERYTORIALNEGO CUDZOZIEMCÓW W POLSCE

Obcokrajowcy wybierają na swoje miejsce zamieszkania przede wszystkim Mazowsze, Dolny Śląsk i Małopolskę (tablica 3). Jednak to nie poszczególne województwa przyciągają cudzoziemców, lecz główne miasta, które się w nich znajdują. Ponad połowa (56%) imigrantów z Dolnego Śląska mieszka we Wrocławiu, Wałbrzychu i Legnicy, prawie trzy czwarte (71%) z Małopolski mieszka w Krakowie i Tarnowie, podczas gdy prawie 90% imigrantów z Mazowsza mieszka w Warszawie i powiatach do niej przylegających. Obcokrajowcy osiedlają się także w innych dużych miastach: Łodzi, Poznaniu, Lublinie, Szczecinie, Trójmieście, Białymstoku, Katowicach (rys. 1).

Tablica 3. Cudzoziemcy w Polsce według województwa, stan na 01.09.2004 r.
Foreigners living in Poland by the voivodeship, 1st September, 2004

Województwo <i>Voivodeship</i>	Liczba osób (N)			Odsetek (%)		
	Ogółem* <i>Total*</i>	Mężczyźni <i>Men</i>	Kobiety <i>Women</i>	Ogółem <i>Total</i>	Mężczyźni <i>Men</i>	Kobiety <i>Women</i>
Dolnośląskie	6 525	3 460	2 993	7,7	8,1	7,9
Kujawsko-Pomorskie	2 029	1 149	871	2,4	2,7	2,3
Lubelskie	3 650	1 573	2 068	4,3	3,7	5,5
Lubuskie	1 722	877	836	2,0	2,0	2,2
Łódzkie	3 567	2 019	1 515	4,2	4,7	4,0
Małopolskie	6 500	3 407	3 063	7,7	7,9	8,1
Mazowieckie	27 165	14 685	12 415	32,1	34,3	32,8
Opolskie	1 529	774	731	1,8	1,8	1,9

Tablica 3. cd.

Województwo <i>Voivodeship</i>	Liczba osób (N)			Odsetek (%)		
	Ogółem* <i>Total*</i>	Mężczyźni <i>Men</i>	Kobiety <i>Women</i>	Ogółem <i>Total</i>	Mężczyźni <i>Men</i>	Kobiety <i>Women</i>
Podkarpackie	2 740	1 164	1 542	3,2	2,7	4,1
Podlaskie	2 056	860	1 165	2,4	2,0	3,1
Pomorskie	3 933	2 180	1 736	4,6	5,1	4,6
Śląskie	4 792	2 587	2 156	5,7	6,0	5,7
Świętokrzyskie	1 283	604	661	1,5	1,4	1,7
Warmińsko-Mazurskie	1 843	872	932	2,2	2,0	2,5
Wielkopolskie	3 785	2 247	1 521	4,5	5,2	4,0
Zachodniopomorskie	3 514	2 009	1 466	4,1	4,7	3,9
Ogółem <i>Total</i>	84 729	42 863	37 876	100,0	100,0	100,0

* Z powodu braku danych dla 8591 osób liczebności dla kobiet i mężczyzn nie sumują się do ogółem.

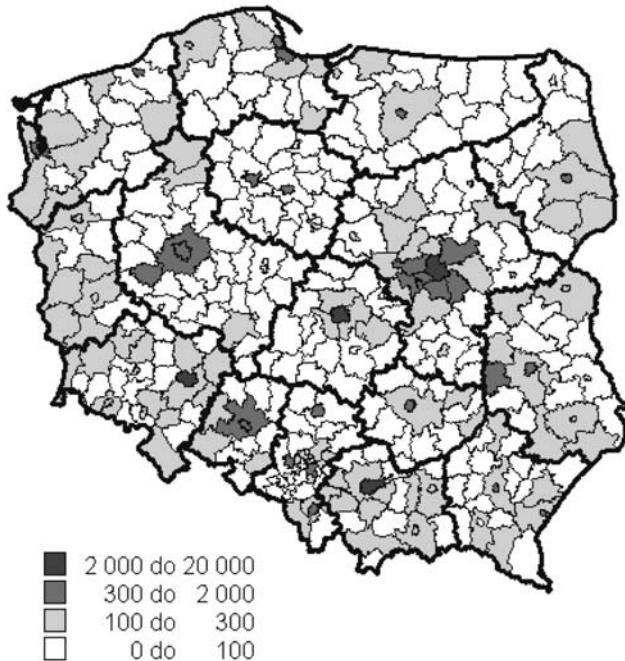
* *Numbers of men and women do not sum up to the total number because of lacking data.*

Źródło: na podstawie danych Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców.

Source: based on data of the Office for Repatriation and Aliens.

Rys. 1. Cudzoziemcy mieszkający w Polsce, 01.09.2004 r.

Foreigners living in Poland, 01.09.2004

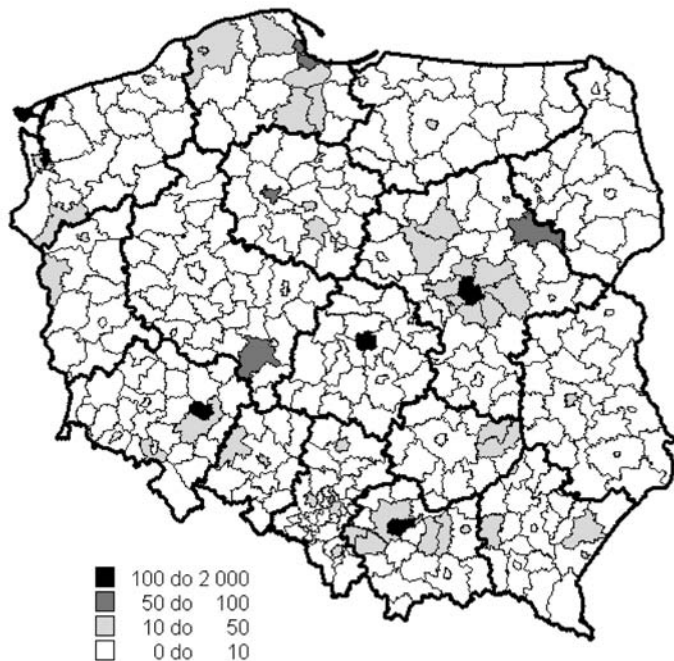

Źródło: na podstawie danych Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców.

Source: based on data of the Office for Repatriation and Aliens.

Koncentracja cudzoziemców w wielkich miastach, stolicach regionów i innych ośrodkach miejskich zwana centralizacją, jest prawdopodobnie związana z istnieniem w miastach chłonnych rynków pracy, przyciągających nie tylko polską siłę roboczą ze wsi czy małych miast, ale również cudzoziemców. O wysokim stopniu centralizacji można mówić w przypadku Wietnamczyków, z których prawie połowa (48%) mieszka tylko w jednym mieście: Warszawie lub jej najbliższych okolicach (rys. 2). Także w obrębie samej stolicy ma miejsce skupianie się obywateli Wietnamu: połowa Wietnamczyków mieszka w trzech (z osiemnastu) dzielnicach tego miasta. Obywatele Wietnamu osiedlają się również we Wrocławiu, Krakowie, Łodzi i Trójmieście, ale skupiska poza tymi miastami należą do rzadkości.

Rys. 2. Wietnamczycy w Polsce, 01.09.2004 r.
Vietnamese in Poland, 01.09.2004

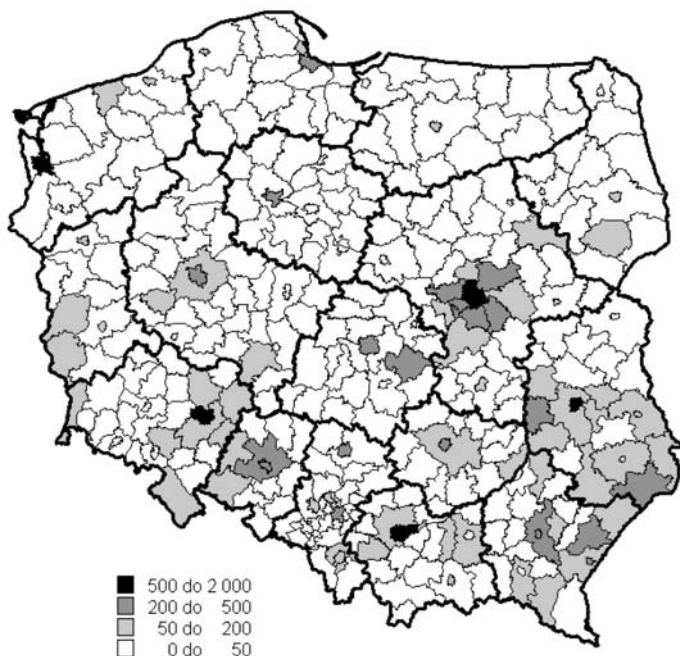

Źródło: na podstawie danych Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców.
Source: based on data of the Office for Repatriation and Aliens.

Duża centralizacja dotyczy także Ukraińców mieszkających na Mazowszu. Skupiają się oni wokół Warszawy: trzech na czterech mieszka w Warszawie lub sąsiadujących powiatach (a w samej stolicy: 56%). Przestrzenne rozmieszczenie Ukraińców w Polsce widoczne jest na rysunku 3. Na Mazowszu głównym miejscem zamieszkania obywateli Ukrainy jest Warszawa, a ich liczba maleje wraz ze wzrostem odległości od stolicy. Innymi przykładami grup cudzoziemców o wysokim stopniu centralizacji przestrzennej są obywatele Korei Południowej

(76% z nich mieszka w Warszawie) oraz Stanów Zjednoczonych. Co trzeci Amerykanin (39%) wybrał Warszawę, a co dziesiąty (9%) – Kraków. Z kolei małym poziomem centralizacji przestrzennej charakteryzują się obywatele Armenii oraz Niemiec. Nie skupiają się oni wokół wybranych miast, lecz są rozrzućeni po całym kraju. Imigranci z Armenii zaangażowani są w handel bazarowy w różnych regionach Polski, z kolei Niemcy stanowią bardzo heterogeniczną grupę. W jej skład wchodzi wysoko kwalifikowani obywatele Niemiec mieszkający w największych polskich miastach, Ślązacy, którzy nie posiadają polskiego obywatelstwa oraz osoby, które powracają do swoich rodzinnych stron.

Rys. 3. Ukraińcy w Polsce, 01.09.2004 r.
Ukrainians in Poland, 01.09.2004

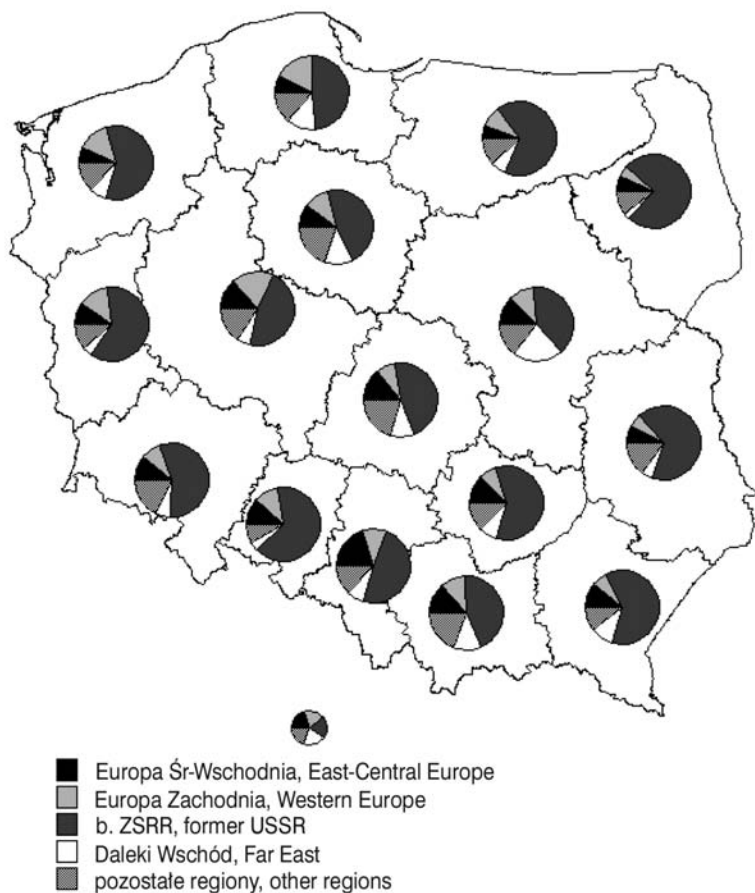

Źródło: na podstawie danych Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców.
Source: based on data of the Office for Repatriation and Aliens.

Cudzoziemcy, zwłaszcza ci pochodzący z krajów sąsiadujących, osiedlają się również w rejonach przygranicznych. Odzwierciedla to duża liczba Litwinów w województwie warmińsko-mazurskim oraz Ukraińców w województwach podkarpackim i lubelskim (rys. 3). Ukraińcy osiedlają się również na tzw. Ziemiach Odzyskanych, zwłaszcza na Dolnym Śląsku, dokąd wysiedlano z Podkarpacia ich ziomków w 1947 roku (Jerczyński, 1999). Natomiast obecność Wietnamczyków, Rosjan czy Ormian w województwach graniczących z Niemcami można tłumaczyć dynamicznym rozwojem handlu bazarowego w tych rejonach w latach dziewięćdziesiątych.

Regułą jest, iż obywatele państw sąsiadujących z Polską od wschodu osiedlają się przede wszystkim we wschodnich województwach. W lubelskim i podlaskim obywatele krajów należących do byłego ZSRR stanowią 72% wszystkich cudzoziemców, w podkarpackim 69%, a w warmińsko-mazurskim 62% (rys. 4). Natomiast imigranci posiadający obywatelstwo któregoś z krajów Europy Zachodniej wybierają przede wszystkim zachodnie regiony kraju: Wielkopolskę, w której stanowią 28% wszystkich cudzoziemców, Pomorze i Opolszczyznę (24%) oraz Pomorze Zachodnie (21%).

Rys. 4. Cudzoziemcy według regionu pochodzenia, 01.09.2004 r.
Foreigners by the region of origin, 01.09.2004

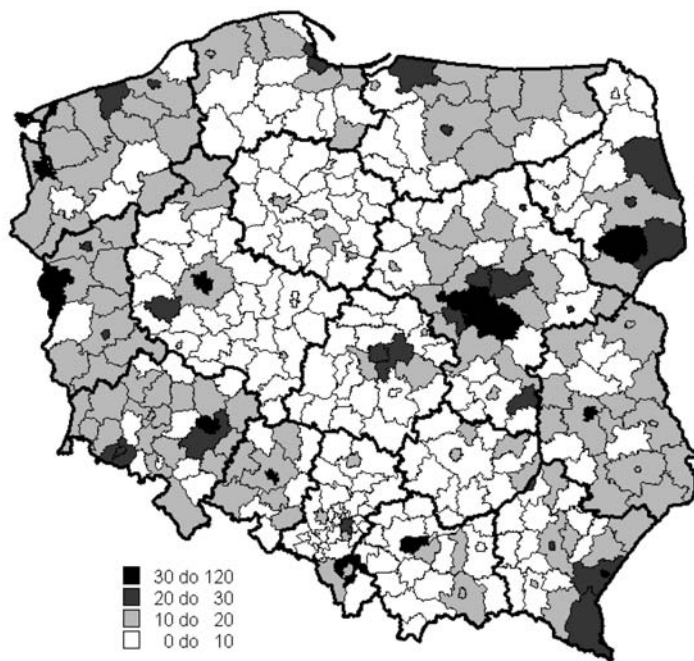

Źródło: na podstawie danych Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców.
Source: based on data of the Office for Repatriation and Aliens.

Podsumowując, imigranci osiedlają się w Polsce przede wszystkim w regionach przygranicznych oraz w największych miastach. Truizmem jest stwierdzenie, że mieszkańcy kraju zarówno Polacy, jak i cudzoziemcy, koncentrują się

właśnie w dużych ośrodkach miejskich. Dlatego warto odwołać się do wskaźnika, który odpowiadałby na pytanie, gdzie udział imigrantów w ogólnej liczbie ludności jest największy. Miarą taką jest wskaźnik liczby obcokrajowców na 10 tysięcy mieszkańców (rys. 5). Powyżej 30 cudzoziemców na 10 tysięcy mieszkańców mieszka w dużych miastach: w Warszawie i okolicznych powiatach (107 na 10 tys. mieszkańców), Sopocie (58), Krakowie (51), Wrocławiu (44), a także w regionach przygranicznych. Liczba obcokrajowców jest również duża w powiatach o najmniejszym zaludnieniu, na przykład hajnowskim (29), bieszczadzkim (28) czy braniewskim (23). Widać to wyraźnie na przykładzie centralnej części województwa zachodniopomorskiego czy północnej części warmińsko-mazurskiego. Ze względu na małą skalę imigracji do naszego kraju wskaźnik ten wyróżnia zarówno te regiony, w których przebywa najwięcej cudzoziemców, jak i te, które mają stosunkowo mało mieszkańców polskich. Dlatego nie odzwierciedla on w pełni wzorca rozmieszczenia terytorialnego obcokrajowców w Polsce.

Rys. 5. Liczba cudzoziemców na 10 tys. mieszkańców, 01.09.2004 r.
Number of foreigners per 10 thousand inhabitants, 01.09.2004

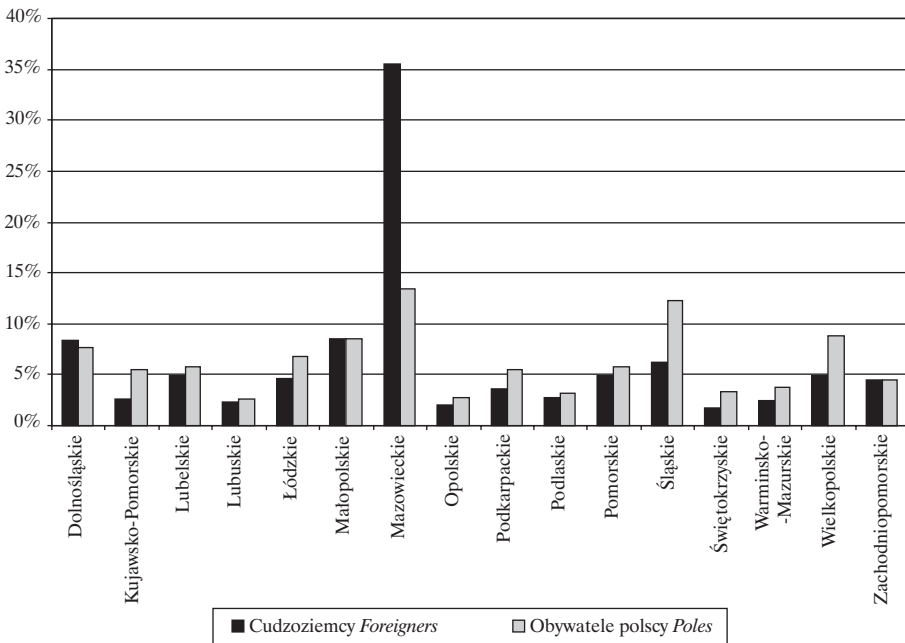
Źródło: na podstawie danych Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców.
Source: based on data of the Office for Repatriation and Aliens.

POMIAR KONCENTRACJI PRZESTRZENNEJ IMIGRANTÓW W POLSCE⁶

Koncentracja przestrzenna według Otisa Dudley'a Duncana (1957) to stopień nierównomierności rozkładu populacji lub proces wzrostu stopnia tej nierównomierności. Z kolei nierównomierność rozkładu można rozumieć na kilka sposobów. Po pierwsze, oznacza ona przestrzenne skupianie się ludności cudzoziemskiej wokół wybranych centrów regionalnych i miast. Im więcej imigrantów mieszka w pobliżu jakiegoś centrum, na przykład stolicy województwa, tym większa jest centralizacja tej populacji. O centralizacji była już mowa w poprzednim rozdziale.

Po drugie, koncentracja oznacza nierównomierny rozkład udziałów ludności cudzoziemskiej według regionów w porównaniu z ludnością rodzimą. Jeśli proporcje populacji cudzoziemskiej w województwach czy powiatach są jednakowe, rozkład obcokrajowców jest równomierny. Tym samym nie można mówić o koncentracji przestrzennej.

Rys. 6. Procentowy rozkład cudzoziemców oraz Polaków według województw, 2004–2005 r.
Percentage distribution of foreigners and Poles by the voivodeship, 2004–2005

Źródło: na podstawie Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców, GUS (2005).
Source: based on data of the Office for Repatriation and Aliens, GUS (2005).

⁶ Prezentowane miary koncentracji przestrzennej pochodzą z artykułu D.S. Massey'a, N. Denton (1988).

W przypadku cudzoziemców mieszkających w Polsce rozkład terytorialny według województw wyraźnie odbiega od analogicznego rozkładu ludności polskiej. Nieproporcjonalnie duży odsetek obcokrajowców w porównaniu z odsetkiem Polaków dotyczy Mazowsza (35% wśród cudzoziemców wobec 13% Polaków), zaś stosunkowo niski udział cudzoziemców ma miejsce w województwach Polski centralnej: w kujawsko-pomorskim, wielkopolskim, śląskim, świętokrzyskim i podkarpackim (rys. 6).

Koncentracja przestrzenna imigrantów może zależeć od ich cech. Baza URiC, oprócz informacji o miejscu zamieszkania, dostarcza danych o cechach demograficznych (płeć, wiek), społecznych (wykształcenie), o miejscu urodzenia, obywatelstwie oraz o formalnym statusie, na podstawie którego imigrant przebywa w Polsce (zezwolenie na osiedlenie się lub zezwolenie na pobyt na czas określony). Wydaje się, że spośród tych cech trzy mogą być szczególnie istotne dla stopnia koncentracji:

- wykształcenie, ponieważ osoby z wyższym wykształceniem znajdują zatrudnienie przede wszystkim w wielkich miastach i tam również się osiedlają. Ta prawidłowość nie musi odnosić się do osób z wykształceniem średnim czy zawodowym;
- narodowość, ponieważ różne grupy narodowościowe cechują się odmiennym stopniem kooperacji wewnątrzgrupowej, a tym samym odmienną skłonnością do podtrzymywania więzi z ziomkami. Efektem silnej więzi może być tworzenie skupisk narodowościowych;
- stopień zasiedziałości w Polsce, ponieważ cudzoziemcy przebywający w Polsce od wielu lat cechują się wyższym stopniem integracji z polskim społeczeństwem niż nowo przybyli imigranci. Ci ostatni muszą w większym stopniu polegać na pomocy ziomków, a tym samym osiedlać się w ich sąsiedztwie⁷. O stopniu zasiedziałości świadczy posiadanie statusu osiedleńca (zezwolenia na osiedlenie się), które otrzymać można dopiero po 5 latach (nieprzerwanego) mieszkania w Polsce.

W celu weryfikacji wpływu czynników, które mogą oddziaływać na stopień koncentracji cudzoziemców, obliczone zostały dwa mierniki: indeks braku podobieństwa oraz wskaźnik Giniego. Mierzą one stopień równomierności rozkładu obcokrajowców w stosunku do ludności polskiej. Zostały one obliczone dla wszystkich imigrantów ogółem, a także według poziomu wykształcenia, miejsca pochodzenia imigrantów (regiony świata) oraz osobno dla osób przebywających na podstawie zezwolenia na osiedlenie się i zezwolenia na pobyt na czas określony.

Indeks braku podobieństwa (*dissimilarity index*) oblicza się w następujący sposób (por.np. np. Dudley, 1957):

$$D = \sum_{i=1}^n \frac{t_i | p_i - P |}{2TP(1 - P)} \quad (1)$$

⁷ Na przykład, nowo przybyli obcokrajowcy korzystają z pomocy ziomków poprzez współzamieszkiwanie.

gdzie t_i oznacza wielkość całej populacji⁸ wyróżnionej jednostki administracyjnej i , T – wielkość całej populacji kraju, p_i – odsetek imigrantów w całej populacji jednostki administracyjnej i , zaś P jest odsetkiem imigrantów w Polsce.

Miara ta przyjmuje wartości od 0 do 1. Interpretuje się ją jako odsetek imigrantów, którzy powinni zmienić miejsce zamieszkania (czyli przenieść z jednej jednostki administracyjnej do drugiej), aby rozkład cudzoziemców według tych jednostek był taki sam jak rozkład ludności rodzimej.

Indeks braku podobieństwa obliczono, przyjmując powiat jako podstawową jednostkę administracyjną. Indeks dla wszystkich imigrantów zarejestrowanych przez URiC wynosi 0,37, co świadczy o umiarkowanej⁹ nierównomierności rozkładu. Zatem 37% obcokrajowców powinno zmienić miejsce zamieszkania (powiat), aby w każdym powiecie kraju występowały te same odsetki ludności rodzimej i cudzoziemskiej.

Z kolei wskaźnik Giniego oblicza się za pomocą wzoru (por. np. Dudley, 1957):

$$G = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n \frac{t_i t_j |p_i - p_j|}{2T^2 P(1 - P)} \quad (2)$$

Miara ta przyjmuje wartości od 0 do 1. Im niższa wartość wskaźnika, tym mniejsza nierównomierność rozkładu.

Wskaźnik Giniego obliczony dla imigrantów mieszkających w Polsce wynosi 0,46, co oznacza umiarkowaną koncentrację przestrzenną.

Wartości obu mierników dotyczące równomierności (nierównomierności) rozkładu można uzyskać na podstawie krzywej Lorenza. Przedstawia ona graficznie stopień koncentracji w odniesieniu do prostej równomiernego rozkładu ludności. Im bliżej diagonalnej (linii równomiernego podziału) przebiega krzywa Lorenza, tym koncentracja jest słabsza. Indeks braku podobieństwa D jest największą pionową odległością pomiędzy krzywą Lorenza a diagonalną, zaś wskaźnik Giniego reprezentuje stosunek powierzchni pomiędzy diagonalną i krzywą Lorenza do powierzchni pod diagonalną.

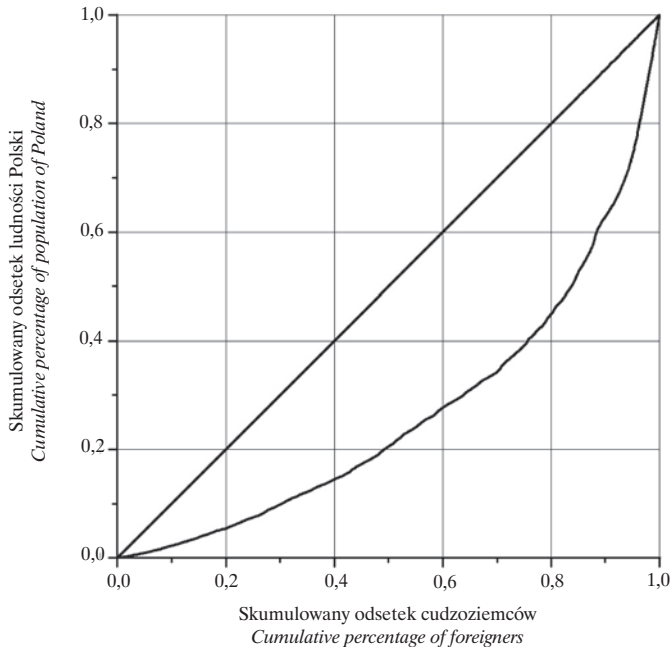
Na rys. 7 krzywa Lorenza obrazuje poziom koncentracji cudzoziemców mieszkających w Polsce. Jest ona bardzo zbliżona do krzywej równomiernego rozkładu ludności polskiej.

Trzy wyróżnione cechy imigrantów: wykształcenie, pochodzenie oraz stopień zasiedlenia w Polsce istotnie różnicują wartości obu wskaźników. Po pierwsze, obcokrajowcy z wyższym wykształceniem wykazują większy stopień koncentracji przestrzennej niż imigranci z wykształceniem średnim, podstawowym czy

⁸ Dane o populacji Polaków dotyczą stanu w dniu 01.01.2005 roku i pochodzą z publikacji GUS (2005).

⁹ Uznano, że jeśli wskaźnik przyjmuje wartości w przedziale [0;1], to liczba z przedziału [0;0,33] świadczy o słabej wartości miary, z przedziału [0,34;0,66] o umiarkowanej nierównomierności rozkładu, zaś z przedziału [0,67;1] o silnej nierównomierności rozkładu.

Rys. 7. Koncentracja cudzoziemców mieszkających w Polsce (krzywa Lorenza), 2004
Spatial concentration of foreigners in Poland (Lorenz curve), 2004

Źródło: na podstawie Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców, GUS (2005).
 Source: based on data of the Office for Repatriation and Aliens, GUS (2005).

zawodowym (tablica 4). Osoby z wykształceniem podstawowym i zawodowym cechują się słabą koncentracją geograficzną. Oznacza to, iż znajdują oni, w przeciwieństwie do osób z wyższym wykształceniem, zatrudnienie na różnych rynkach pracy zarówno w wielkich miastach, w miasteczkach, jak i na wsi.

Po drugie, istotną rolę w koncentracji przestrzennej odgrywa region pochodzenia. Skupisko Wietnamczyków, przedstawione na rys. 2, znalazło odzwierciedlenie w wysokich wartościach wskaźników koncentracji dla regionu Dalekiego Wschodu. Wietnamczycy, stanowiący zdecydowaną większość imigrantów z Dalekiego Wschodu, charakteryzują się wysokim stopniem kooperacji wewnątrzgrupowej, a imigracja z tego kraju jest w ogromnym stopniu zależna od sieci migranckich. Dużą rolę w koncentracji przestrzennej Wietnamczyków odgrywa również charakter ich pracy zawodowej. Przykładowo, wielu Wietnamczyków mieszkających w Warszawie pracuje w jednym miejscu: na Stadionie Dziesięciolecia (Grzymała-Kazłowska, 2004). Czynniki, które wzmacniają tendencję do skupiania się obywateli tego kraju są bariera językowa, szeroko pojęta odmienność kulturowa oraz strach przed przemocą i kradzieżami wymierzonymi w imigrantów.

Umiarkowaną koncentracją przestrzenną cechują się obywatele państw Europy Zachodniej, którzy w dużej mierze reprezentują wyższą kadre zarządzającą

Tablica 4. Wartości wskaźników koncentracji przestrzennej dla cudzoziemców według wykształcenia, regionu pochodzenia oraz zezwolenia na pobyt w Polsce, 2004
Concentration indexes for foreigners living in Poland by the education level, region of origin and type of residence permit, 2004

Cechy imigrantów	Indeks koncentracji <i>Concentration index</i>		
	Indeks braku podobieństwa <i>Dissimilarity index</i>	Wskaźnik Ginięgo <i>Gini's index</i>	Indeks Delta Hoovera <i>Hoover's Delta index</i>
Ogółem Total	0,37	0,46	0,65
Według wykształcenia <i>By the education level</i>			
Wyższe <i>Tertiary</i>	0,45	0,56	0,71
Średnie <i>Secondary</i>	0,35	0,42	0,62
Zawodowe <i>Vocational</i>	0,26	0,26	0,49
Podstawowe <i>Primary</i>	0,30	0,36	0,55
Według regionu pochodzenia <i>By the region of origin</i>			
Byłe ZSRR <i>former USSR</i>	0,30	0,38	0,57
Europa Środkowo-Wschodnia <i>East-Central Europe</i>	0,39	0,50	0,66
Europa Zachodnia <i>West Europe</i>	0,56	0,64	0,72
Dalekiego Wschodu <i>Far East</i>	0,58	0,72	0,80
Według zezwolenia na <i>By the residence permit</i>			
Osiedlenie się <i>Permanent permit</i>	0,29	0,36	0,58
Pobyt na czas określony <i>Temporary permit</i>	0,43	0,53	0,68

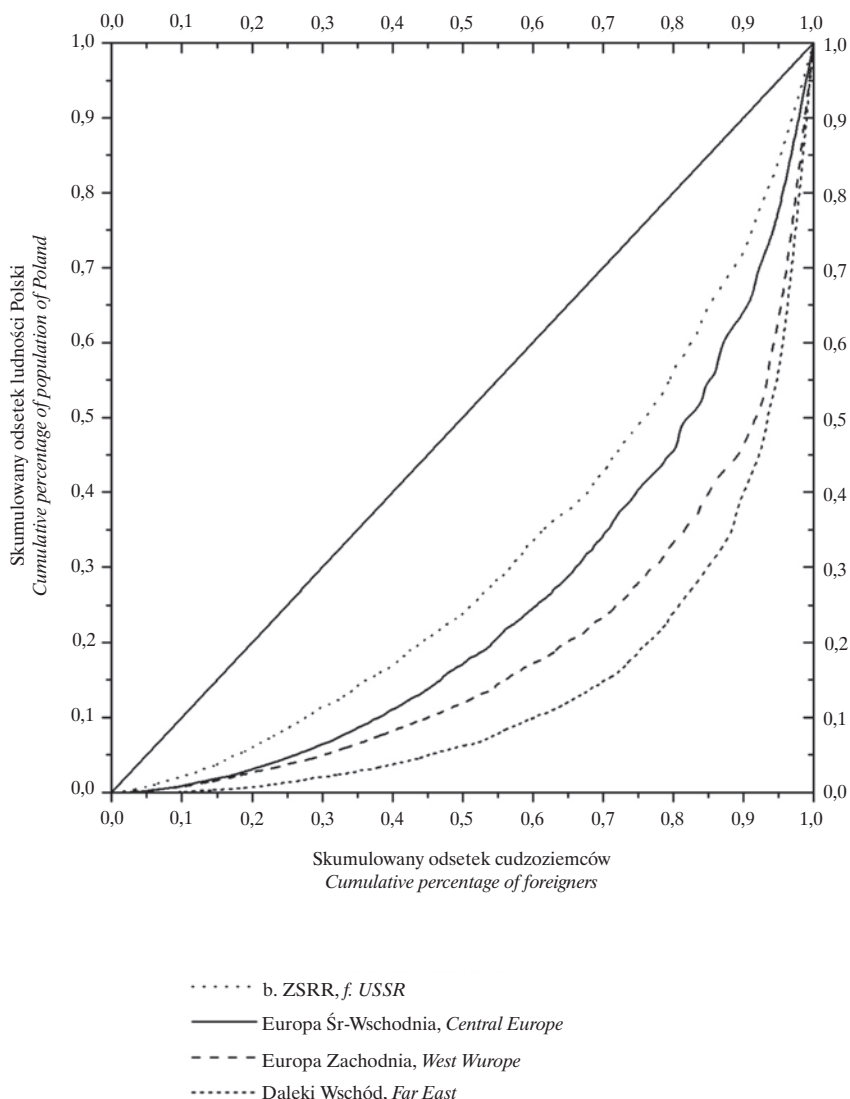
Źródło: obliczenia własne na podstawie Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców URiC, GUS (2005).

Source: based on data of the Office for Repatriation and Aliens, GUS (2005).

w międzynarodowych korporacjach, a tym samym zamieszkują największe miasta Polski. Również umiarkowaną koncentrację reprezentują obywatele krajów Europy Środkowo-Wschodniej, natomiast słabą – byłego ZSRR. Te dwie grupy imigrantów mogą bez problemu przekroczyć barierę „kulturową” oraz językową: podobieństwo języków słowiańskich umożliwia im rozpoczęcie życia w Polsce samodzielnie, bez pomocy współobywateli. Tymczasem Wietnamczycy, którzy

w większości znają język polski w bardzo ograniczonym zakresie, muszą polegać na pomocy swoich ziomków w każdej niemal sprawie: uzyskaniu urzędowego zezwolenia, znalezieniu mieszkania oraz pracy. Zależność tę można zobaczyć na wykresie krzywych Lorenza dla tych regionów (rys. 8). Krzywa reprezentująca obywateli państw Azji najbardziej odchyła się od diagonalnej, zaś pozostałe krzywe są do diagonalnej zbliżone.

Rys. 8. Koncentracja cudzoziemców według regionu pochodzenia (krzywe Lorenza), 2004
Spatial concentration of foreigners by the region of origin (Lorenz curves), 2004

Źródło: na podstawie Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców GUS (2005).
Source: based on data of the Office for Repatriation and Aliens, GUS (2005).

Stopień zasiedziałości wyrażony posiadaniem zezwolenia na osiedlenie się istotnie wpływa na tendencję do tworzenia skupisk. Osiedleńcy charakteryzują się słabszą koncentracją przestrzenną niż imigranci „czasowi”, którzy przynajmniej na początku pobytu w Polsce, w dużym stopniu uzależnieni są od pomocy innych obcokrajowców.

Trzecie, ostatnie prezentowane tu znaczenie koncentracji, odnosi się bezpośrednio do wielkości powierzchni zamieszkiwanej przez imigrantów. Populacja, która zamieszkuje relatywnie małą powierzchnię kraju, jest przestrzennie skoncentrowana, nawet jeśli jej rozkład jest równomierny. Dlatego tak się dzieje, ponieważ trzecie znaczenie terminu koncentracji nawiązuje *do gęstości* zaludnienia, czyli do liczby osób w odniesieniu do powierzchni jednostki terytorialnej. Miarą stosowaną w tym znaczeniu koncentracji jest „delta”, zwana również indeksem Hoovera (por. np. Dudley, 1957):

$$DEL = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \left| \frac{x_i}{X} - \frac{a_i}{A} \right| \quad (3)$$

gdzie x_i jest liczbą imigrantów w jednostce administracyjnej i , X – liczbą wszystkich imigrantów mieszkających w Polsce, a_i – powierzchnia jednostki administracyjnej i , zaś A powierzchnią kraju.

Wartość indeksu Hoovera dla imigrantów mieszkających w Polsce wynosi 0,65, co oznacza, że 65% cudzoziemców mieszkających w Polsce powinno zmienić miejsce zamieszkania, aby gęstość ich zamieszkania była jednakowa dla wszystkich powiatów. Jednakże ten sam indeks obliczony dla całej populacji kraju wynosi 0,38, co oznacza, że występuje również koncentracja ludności polskiej, lecz jest ona prawie dwukrotnie mniejsza. Aby gęstość zamieszkania cudzoziemców była równa gęstości zamieszkania Polaków, 27% imigrantów powinno się przeprowadzić.

Indeks Hoovera potwierdza wyżej sformułowane zależności w koncentracji przestrzennej poszczególnych grup imigrantów: najsilniejsze skupienie przestrzenne reprezentują cudzoziemcy z wyższym wykształceniem, pochodzący z państw Dalekiego Wschodu lub Europy Zachodniej, przebywający na podstawie zezwolenia na zamieszkanie (tablica 4).

PODSUMOWANIE

W Polsce mieszka około 85 tys. cudzoziemców, co stanowi jedynie 2‰ ludności kraju. Tym samym Polska jest jednym z państw Europy o najniższym udziale ludności cudzoziemskiej. Obcokrajowcy pochodzą przede wszystkim z państw byłego ZSRR: Ukrainy, Rosji i Białorusi. Obywatele tych państw stanowią jedną trzecią wszystkich obcokrajowców w naszym kraju. Do innych ważnych krajów napływu do Polski zaliczyć można Niemcy, Wietnam oraz Stany Zjednoczone.

Wzorzec rozmieszczenia terytorialnego cudzoziemców w naszym kraju cechuje się:

- dużą centralizacją wokół dużych miast: Warszawy, Wrocławia, Krakowa czy Łodzi;
- umiarkowaną nierównomiernością: aby rozkład procentowy ludności obco-krajowej był zbliżony do rozkładu Polaków, 37% imigrantów powinno przeprowadzić się do innego powiatu;
- umiarkowaną koncentracją w znaczeniu gęstości zaludnienia: aby gęstość zaludnienia cudzoziemców odpowiadała gęstości ludności rodzimej, 27% imigrantów powinno zmienić miejsce zamieszkania.

Istnieją duże różnice w koncentracji terytorialnej poszczególnych grup cudzoziemców, przy czym wykształcenie, region pochodzenia oraz stopień zasiedziałości w Polsce okazały się czynnikami istotnie różnicującymi skłonność do tworzenia skupisk imigranckich. Wydaje się, że najważniejszym z tych czynników pozostaje region pochodzenia, dla którego zakres wartości zastosowanych mierników koncentracji jest największy: od 0,3 do 0,58 (indeks braku podobieństwa); od 0,38 do 0,72 (Giniego); od 0,57 do 0,8 (indeks Hoovera). Mniejszy zakres wartości tych mierników otrzymano dla wykształcenia, zaś najmniejszy – dla stopnia zasiedziałości w Polsce.

Na koniec należy skonstatować, iż mała skala imigracji do Polski oraz fakt, iż jest to stosunkowo nowe zjawisko, nie pozwalają na powiązanie skłonności do koncentracji terytorialnej z trudnością integracji z polskim społeczeństwem.

LITERATURA

- Carter W.H., Schill M.H., Wachter S.M., 1998, *Polarisation, public housing and racial minorities in US cities*, "Urban Studies", Vol. 35(10).
- Dudley D.O., 1957, *The Measurement of population distribution*, "Population Studies", Vol. 11, No. 1.
- Grzymała-Kazłowska A., 2004, *Migranci z krajów mniej rozwiniętych gospodarczo niż Polska: przypadek Wietnamczyków*, [w:] J. Grzelak, T. Zarycki (red.), *Spoleczna mapa Warszawy. Interdyscyplinarne studium metropolii warszawskiej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- GUS, 2003, *Migracje zagraniczne ludności*, Warszawa.
- GUS, 2005, *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2005 roku*, Warszawa.
- Jerczyński M., 1999, *Patterns of spatial mobility of citizens of the former Soviet Union*, [w:] K. Iglicka, K. Sword (red.), *The Challenge of East-West Migration for Poland*, School of Slavonic and East European Studies, University of London.
- Massey D.S., 1985, *Ethnic residential segregation: A theoretical and empirical review*, "Sociology and Social Research", Vol. 69.
- Massey D.S., 1990, *American apartheid: segregation and the making of the underclass*, "The American Journal of Sociology", Vol. 96, No. 2.
- Massey D.S., Denton N., 1988, *The dimensions of residential segregation*, "Social Forces", Vol. 67, No. 2.
- OECD, 2005, *Trends in International Migration*, Sopemi Annual Report 2004 Edition.
- Waldinger R., Der-Martirosan C., 2001, *The Immigrant Niche: Pervasive, Persistent, Diverse*, [w:] R. Waldinger (red.), *Strangers at the Gates. New Immigrants in Urban Areas*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London.
- Węgleński J., 1988, *Metropolitalna Ameryka*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Węgleński J., 2001, *Trends in International Migration, Annual Report 2004 Edition, Miasta Ameryki u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.